

آینده پژوهی توانمندسازی اقتصادی-اجتماعی روستایان در تغییر الگوی معیشت (مطالعه موردی: روستاهای منطقه سیستان)

محمودرضا میرلطفی *

دانشیار، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه زابل، زابل، ایران.

محمدملاشاهی

کارشناس ارشد، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه زابل، زابل، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۷

چکیده

الگوی معیشت سنتی روستاها معمولاً پاسخگوی زندگی مردم نبوده و لزوم تغییر آن با توانمندسازی اقتصادی-اجتماعی روستایان اجتناب‌ناپذیر است. در این راستا رویکرد آینده‌پژوهی با توانمندسازی اقتصادی-اجتماعی می‌تواند بهره‌برداری خردمندانه از منابع و امکانات محلی را تسهیل نماید. پژوهش حاضر از نوع کاربردی است که با هدف آینده‌پژوهی توانمندسازی اقتصادی-اجتماعی روستایان در تغییر الگوی معیشت در روستاهای سیستان انجام شده است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی مبتنی بر بررسی‌های اسنادی، میدانی و تکمیل پرسشنامه بوده است. جامعه آماری تحقیق در واحد روستا، ۷۹۶ نقطه روستایی در سیستان و در واحد خانوار، ۶۰۰۷۵ خانوار روستایی بود. حجم نمونه در واحد روستا با استفاده از فرمول اصلاحی شارب ۴۰ و در واحد خانوار، بر اساس فرمول کوکران ۳۲۱ تعیین گردید. روایی پرسشنامه تدوین شده با استفاده از نظر کارشناسان خبره و پایایی آن با ضریب آلفای کرونباخ تأیید گردید. تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده با آزمون‌های مناسب نرم‌افزار SPSS انجام گردیده است. نتایج تحقیق نشان داد که بین توانمندسازی اقتصادی-اجتماعی روستایان و تغییر الگوی معیشت آن‌ها رابطه معنادار وجود دارد. توانمندسازی اقتصادی با ضریب همبستگی ۰/۳۰۲ و توانمندسازی اجتماعی با ضریب همبستگی ۰/۱۱۲ می‌تواند در تغییر الگوی معیشت روستایان سیستان در حال و آینده مؤثر باشد.

واژگان کلیدی: آینده‌پژوهی، توانمندسازی اقتصادی-اجتماعی، الگوی معیشت، روستاهای سیستان

مقدمه

وضعیت فعلی روستاها، ماحصل تاریخی طولانی از زندگی بشر است که با ارتباط تنگاتنگ و متقابل با محیط، سبب‌ساز معیشت^۱ روستایی خاص در نواحی مختلف جغرافیایی شده است. عدم پویایی لازم و درصد بالای ارتباط معیشت روستاییان با بهره‌کشی از زمین (Anabestani & Seyfi, 2011: 113)، باعث شده است که در بسیاری از نقاط دنیا هنوز معیشت و کشاورزی با عدم تنوع شغلی و محدودیت درآمدی (Javan et al, 2011: 19) حالات سنتی خود را داشته و با وجود تحولات عظیم تمدن بشری، این الگوهای معیشتی تغییر چندانی نکرده‌اند. این در حالی است که رشد و توسعه آینده مناطق یک کشور از مهم‌ترین مسائلی است که برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران دولتی باید به آن توجه داشته باشند (Lotfi et al, 2017: 182). گرچه جوامع روستایی همیشه در برابر رکود اقتصادی، بلایای طبیعی و تغییرات جمعیتی مقاومت و قدرت نشان داده‌اند (Fleming et al, 2018: 117)، اما گستردگی فعالیت‌های کشاورزی در نواحی روستایی و تحت تأثیر بلایا و آفت‌ها بودن، آن را به شدت آسیب‌پذیر نموده است (Berkes & Ross, 2013:16). در این جوامع آسیب‌پذیری، درجه یا حدی است که سیستم تولیدی و معیشتی قادر نیست با تأثیرات تغییر شرایط، مقابله نماید (Thomas, 2008:38). لذا عمده این الگوها نتوانسته‌اند پاسخگوی نیازهای جدید نسل بشر در ابعاد مختلف باشند. به همین دلیل وضعیت اقتصاد روستاها به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه روند نزولی به خود گرفته است (Mohmmadi Yeganeh & Valai, 2014:55). از مهم‌ترین چالش‌های توسعه روستایی در برنامه‌های توسعه کشور و طرح توسعه کالبدی مناطق روستایی، چالش‌های اقتصادی و اجتماعی است (Haidarpour et al, 2020:134) که پیامدهای منفی فراوانی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی همچون بیکاری، درآمد پایین، فقر، تخریب محیط‌زیست و مهاجرت در روستاها پدیدار شده است. همچنین چالش‌های عمده پیش روی در جهت رسیدن به معیشت پایدار روستایی شامل: تنوع‌بخشی معیشتی، برقراری ترکیب مناسب بین سرمایه‌های معیشتی در مناطق روستایی، تحلیل منابع معیشتی، انطباق شیوه فعالیت با توان محیط‌زیست و تحلیل سطح آسیب‌پذیری محیط‌زیست است (Can, 2002: 56)، به گونه‌ای که هر منطقه متناسب با قابلیت‌ها، نیازها و موقعیت خود از طیف مناسبی از فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی برخوردار باشد (Lotfi et al, 2018: 241). یکی از این راهبردهای کارآمد، توانمندسازی اقتصادی - اجتماعی^۲ روستاییان برای تغییر الگوی معیشت در نواحی مختلف با رویکرد آینده‌پژوهی بوده است.

منطقه سیستان در دشتی پست و هموار در منتهی‌الیه شرقی کشور ایران و در جوار کشور افغانستان قرار دارد (Ahmadi Karuiq, 2014:20). بروز خشک‌سالی‌ها و عدم پایداری افغانستان به معاهده آبی فی‌مابین، باعث از بین رفتن فعالیت‌های اقتصادی و بروز مشکلات اقتصادی و اجتماعی برای روستاییان شده است؛ به طوری که در بُعد اقتصادی می‌توان

¹ livelihood

² Economic – social empowerment

به از بین رفتن فرصت‌های شغلی و در نتیجه افزایش فعالیت‌های غیررسمی از جمله قاچاق سوخت و کالا اشاره کرد. گسترش این فعالیت‌ها نیز سبب بروز خسارت‌های اقتصادی فراوان و محرومیت روزافزون منطقه شده است، بطوریکه فضای یأس و ناامیدی را در بین مردم گسترده و در راستای مسائل اقتصادی و اجتماعی، ناتوانی حاکم گشته است. بنابراین شرایط خشک و شکننده سیستان سبب‌ساز نابودی اقتصاد زراعی و دامداری روستاها گردیده است. بدیهی است برای افزایش سطح تاب‌آوری روستاییان، نیاز جدی به توانمندسازی روستاییان برای تغییر الگوی معیشت است. بدین سبب هدف این تحقیق آینده‌پژوهی^۱ توانمندسازی اقتصادی - اجتماعی روستاییان در تغییر الگوی معیشت روستاییان منطقه سیستان است. در همین راستا پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که با توجه به رویکرد آینده‌پژوهی و روندهای موجود، توانمندسازی در ابعاد اقتصادی - اجتماعی روستاییان سیستان چه تأثیری در تغییر الگوی معیشت آن‌ها خواهد داشت؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

مطالعات آینده‌پژوهی که تاریخ آن به مطالعات مورخان و فیلسوفان یونان باستان بر می‌گردد (Pourmohammadi et al, 2010:41)، صرفاً یک مفهوم و معرفی است که: چشم مردم را نسبت به رویدادها، فرصت‌ها و مخاطرات احتمالی آینده باز نگه می‌دارد؛ ابهام‌ها، تردیدها و دغدغه‌های فرساینده مردم را می‌کاهد؛ توانایی انتخاب‌های هوشمندانه‌ی جامعه و مردم را افزایش می‌دهد و به همگان اجازه می‌دهد تا بدانند که به کجا می‌توانند، بروند، Malekifar (2007:141). در خصوص برنامه‌ریزی برای آینده، دو پارادایم کلی اکتشافی و هنجاری وجود دارد که هرکدام نگاه خاصی به مفهوم آینده و نحوه رسیدن به آن دارند (Twiss, 1992:44). در پارادایم اکتشافی^۲ (روبه بیرون)، آینده نتیجه علی و معلولی گذشته و نوعی جبرگرایی پنهان در آن وجود دارد و انسان صرفاً ناظر بیرونی و مبتنی بر پیش‌بینی است. در پارادایم هنجاری^۳ (روبه درون)، نیروی انسان در ساخت و جایگاه بیرونی مشاهده‌گر، خود را تغییر داده و با مفهوم ساخت آینده روبه‌روست. در این پارادایم انسان با طیف وسیعی از آینده‌های ممکن، آینده‌های محتمل و آینده‌های باورکردنی (مطلوب) روبه‌رو است (nazemi, 2006:12-13).

هدف مطالعات آینده‌پژوهی، اولاً پرداختن به زمان حال، یعنی همان چیزی است که به آینده شکل می‌دهد، ثانیاً تفکر راجع به آینده، نقش شناخت موقعیت را ایفا می‌کند، یعنی به افراد کمک می‌کند تا خود را در زمان حال تشخیص داده و بدانند الآن در کجا قرار دارند، ثالثاً نتایج آینده‌پژوهی به افراد این امکان را می‌دهد که خواسته فعلی خود را با خواسته آتی بسنجند (Shaban, 2013:69). در واقع ابزارها و تکنیک‌های برنامه‌ریزی و نیز فرایندی که به برنامه‌ریزی منجر می‌شود، به شدت

¹ Futurology

² Exploratory paradigm

³ Normative paradigm

تحت تأثیر نحوه انتخاب و عمل برنامه‌ریز و دیدگاه‌های او نسبت به آینده است. همچنین ضروری است از رویکردهای مبتنی بر پیش‌بینی روندهای گذشته، به آینده‌نگاری و معماری آینده روی آورد (Zali, 2013:25). بر همین اساس برنامه‌ریزان برای تبیین آینده در فرآیند آینده‌پژوهی از مدل سناریونویسی^۱ استفاده می‌کنند. سناریونویسی، تصاویری فرضی از آینده هست که نمونه‌ای از یک فضای تثبیت‌شده را توصیف و قلمرویی از پیشرفت‌های ممکن را می‌گشاید، همچنین مانند یک راهنما، راه‌های پیشرفت را توصیف و درخواست‌های کمی و کیفی را شامل می‌شود (Plikan, 2015:121).

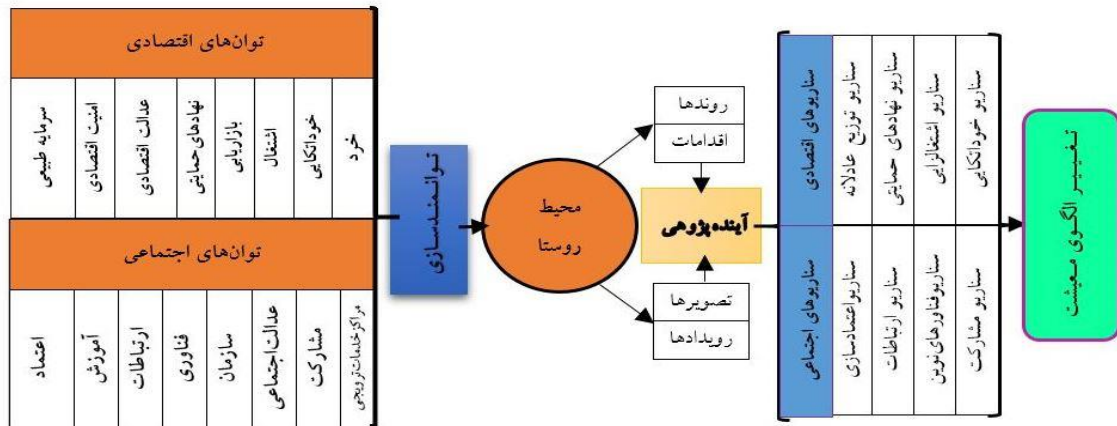
نظریه توانمندسازی که از فلسفه فعالان ایالات متحده در اواخر دهه ۱۹۶۰ اخذ و به صورت یک واژه شناخته شده درآمد عموماً در جستجوی مدل خط‌مشی مشارکتی و نامتمرکز است (Roknuedin Eftekhari & Badri, 2012:153) و امروزه به یکی از مفاهیم اصلی توسعه پایدار^۲ تبدیل شده است. همچنین رابطه توانمندسازی با توسعه پایدار را می‌توان به سه شیوه، توانمندسازی از اجزای توسعه پایدار، توانمندسازی عامل توسعه پایدار و توانمندسازی معلول توسعه پایدار مشاهده نمود (Mirzai et al, 2010:100). براین اساس توانمندسازی یعنی تشویق افراد برای مشارکت بیشتر در تصمیم‌گیری‌هایی که بر فعالیت آن‌ها تأثیرگذار است، یعنی اینکه فضایی برای افراد فراهم می‌شود تا بتوانند ایده‌های خوبی را بیافرینند و آن‌ها را به عمل تبدیل کنند (evans, 2010:234). لذا استقلال‌کاری، مسئولیت‌پذیری برای تصمیم‌گیری و خودکنترلی در انجام کارها (Mullins, 1999:652) کارکردهای آن است و ابعاد پنج‌گانه توانمندسازی از نظر میسر عبارت است: احساس خود اثربخشی یا شایستگی، احساس خودسامانی، پذیرفتن شخصی نتیجه، معنی‌دار بودن و اعتماد (Watton & Cameron, 2004:24).

شناخت ابعاد توانمندسازی اقتصادی در نواحی روستایی با مقوله اعطای قدرت مفهوم‌سازی می‌شود (Anabestani et al, 2011:11). پس با فراهم‌سازی ابزارهای لازم و قدرت، استفاده‌ی بهینه از منابع را در روستاییان ایجاد و زمینه را برای ارتقای مهارت‌های ادراکی افراد و تشخیص مشکلات و تعیین اولویت‌های اقتصادی مهیا می‌کند (Razavi, 1999: 291). بنابراین توانمندسازی اقتصادی افراد، جوامع و حتی ملت‌ها به معنی ایجاد قابلیت‌های لازم برای کسب مسئولیت جمعی در فعالیت‌ها اقتصادی به‌منظور دستیابی به یک زندگی بهتر است (ZahediMazandarani, 2008: 276). در توانمندسازی اجتماعی نیز، مفاهیم خوداتکایی محلی و خودمختاری در فرایندهای تصمیم‌سازی؛ مردم‌سالاری مشارکتی مستقیم، تدارک زمینه‌ها و تسهیل امور آموزشی و انتقال آگاهی و تجربه و به‌کارگیری دانش بومی جهت دسترسی به منابع و امکانات و ارتقای ظرفیت شناختی مطرح می‌گردد (Gorgian, 2010:41) و در نهایت معیشت نیز به معنی زندگی و زنده بودن، توانایی و دارایی‌ها و فعالیت‌های است که برای زندگی و زنده بودن موردنیاز است (chambrs, 2005:5) در واقع معیشت تنها

¹ Scenario writing

² Sustainable development

فعالیت‌هایی که درآمدی را برای خانوار تولید کند، نیست؛ بلکه نهادهای اجتماعی، روابط فراخانواری و سازوکارهای دسترسی به منابع در طول دوره زندگی را نیز در برمی‌گیرد (wedington, 2003: 5).

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش

Figure 1: conceptual model of research

Source: Authors, 2023

در خصوص آینده پژوهی و توانمندسازی تحقیقات زیادی انجام پذیرفته است ولی در زمینه‌ی آینده پژوهی توانمندسازی اقتصادی - اجتماعی تغییر الگویی معیشت در روستاهای سیستان تاکنون تحقیقی انجام نگرفته است. در این قسمت تعدادی از پژوهش‌های مرتبط داخلی و خارجی ارائه می‌گردد. بذرافشان و همکاران (۱۳۹۷) در تحقیقی تحت عنوان بررسی عوامل و محرک‌های تغییر الگوی معیشت روستاهای مناطق مرزی (مورد مطالعه: دهستان مینان، شهرستان سرباز) نشان دادند که از ۴۵ متغیر مورد بررسی، ۱۵ متغیر به‌طور قابل توجهی ارتباط معناداری با تغییر معیشت داشته است. دربان‌آستانه و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر معیشت پایدار کشاورزان (مورد مطالعه: شهرستان شازند) به این نتیجه رسیدند که وضعیت معیشت پایدار خانوارهای روستایی مطلوب نبوده و عامل ساختارها و فرایندها مهم‌ترین عامل مؤثر در پایداری معیشت خانوارهای روستایی است. رومیانی و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان نیازمندی‌های روستاییان برای دستیابی به معیشت پایدار (مطالعه موردی: بخش سرفاریاب - شهرستان چرام) نشان دادند که از ۱۴ عامل مؤثر در نیازمندی‌های روستایی به‌منظور برقراری معیشت پایدار، عامل نیازهای زیرساختی - زیربنایی (تأسیسات و تجهیزات) و عوامل نیازهای بهداشتی و درمانی روستایی جمعاً ۱۷ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کنند.

گل‌زاده و سعیدی (۱۳۹۹) در پژوهشی تحت عنوان واکاوی اثرات گردشگری بر بهبود معیشت سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر گردشگری ورزشی (نمونه موردی: سکونتگاه‌های محور نی- برده رشه شهرستان مریوان) نتیجه گرفتند که همه شاخص‌های گردشگری مورد مطالعه تحقیق بر روی شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی ناحیه مورد مطالعه تأثیر مثبت معنادار داشته‌اند. محمدی و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیقی تحت عنوان اثرات گردشگری بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی، از دید جامعه‌میزبان مطالعه موردی: بخش اورامان (شهرستان سروآباد)، نشان دادند که گردشگری بر بعد انسانی، اجتماعی، فیزیکی، طبیعی و مالی روستاییان و معیشت پایدار تأثیر معناداری دارد. تووشیتوگز باتدلگر و مانلایبازار زاگدبازار^۱ (۲۰۲۲) در پژوهشی تحت عنوان آیا استخراج معادن معیشت روستایی را بهبود می‌بخشد؟ شواهدی از مغولستان. نشان دادند که استخراج معادن بر معیشت خانوارهای روستایی در روستاهای استخراج‌کننده معدن سراسر کشور مغولستان تأثیر مثبت گذاشته است. طالشی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان نقش دولت در توانمندسازی جوامع روستایی، مورد مطالعه: ناحیه کاشان در ایران مرکزی، از وجود رابطه قوی، مثبت و مستقیم سرمایه‌گذاری دولت در توانمندسازی روستائیان حکایت دارد. مالاپیت^۲ و همکاران (۲۰۲۰) در تحقیقی تحت عنوان توانمندسازی در زنجیره‌های ارزش کشاورزی فیلیپین، نشان دادند که برخلاف بسیاری از کشورهای دیگر، زنان فیلیپینی مورد مطالعه به طور کلی به اندازه مردان توانمند هستند. گوتو^۳ (۲۰۲۰) در تحقیقی با عنوان تأثیر اجاره زمین در تغییر در دسترسی مردم به منابع معیشتی محلی اورامیا، اتیوپی، به این نتیجه رسید که اجاره زمین باعث کاهش چشمگیر دسترسی مردم محلی به زمین و در نتیجه کاهش قابل توجهی در تولید محصولات زراعی و دامداری و همچنین از بین رفتن روابط اجتماعی سنتی مبتنی بر زمین شده است. قوش و غسال^۴ (۲۰۲۰) در مقاله‌ای تحت عنوان تعیین‌کننده آسیب‌پذیری‌های معیشت خانواده در برابر تغییر آب‌وهوا در کوهپایه‌های هیمالیا غربی بنگال غربی هند، نشان دادند که متغیرهای خاص مانند اندازه زمین کشاورزی، شغل سرپرست خانوار، کاست، عضویت در گروه‌های خودیاری، درک روند بارش و کمبود ظرفیت انطباق‌پذیری خانوارها، اصلی‌ترین عوامل تعیین‌کننده درآمد عمده خانوارها است. سینا و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی تحت عنوان عوامل مؤثر بر تاب‌آوری معیشت گروه‌های بحران‌زده نقل‌مکان کرده، نشان دادند که حمایت از درآمد اولیه، سلامت جسمی و روحی، توانایی انتقال به مشاغل و مهارت‌های دیگر، در دسترس و به موقع بودن حمایت‌های معیشتی، از مهم‌ترین عوامل در تاب‌آوری معیشت افراد جابه‌جا شده است.

¹ Tuvshintugs Batdelger and Manlaibaatar Zagdbazar

² Malapit

³ Gutu

⁴ Ghosh and Ghosal

مواد و روش‌ها

روش تحقیق:

پژوهش حاضر از نوع کاربردی و از نظر روش توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات مربوط به پیشینه تحقیق و کلیات موضوع از طریق مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای تهیه شده و یافته‌های استنباطی به صورت میدانی و با استفاده از تکنیک‌های پرسشنامه، مصاحبه و بازدید صورت گرفته است. منطقه مورد پژوهش روستاهای پنج شهرستان زابل، زهک، هیرمند، نیمروز و هامون است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه خانوارهای روستایی منطقه سیستان است که براساس آمار سال ۱۴۰۰ برابر با ۶۰۰۷۵ خانوار در ۷۹۶ نقطه روستایی می‌باشد (Sistan and Baluchistan governorate, 2022). حجم نمونه در سطح روستا بر اساس فرمول اصلاحی شارپ ۴۰ روستا و حجم نمونه در سطح خانوار با استفاده از فرمول کوکران ۳۲۱ خانوار تعیین و به صورت تخصیص متناسب و روش تصادفی در روستاهای پنج شهرستان منطقه سیستان مشخص گردیدند. روایی پرسشنامه با استفاده از نظر کارشناسان خبره و میزان پایایی آن با آلفای کرونباخ (بُعد اقتصادی ۰/۸۳۳، بُعد اجتماعی ۰/۷۵۴، تغییر معیشت ۰/۸۹۸) مورد تأیید قرار گرفت (جدول ۱). در مراحل بعدی تحقیق، تحلیل داده‌های گردآوری شده (در قالب پرسشنامه محقق ساخته و بر اساس طیف لیکرت) با آزمون‌های اسپیرمن و رگرسیون در نرم‌افزار SPSS انجام و از آنجایی که مقوله متغیرها به صورت مقیاس رتبه‌ای بوده و دارای توزیع نرمال نبوده لذا از آزمون ناپارامتریک ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد. برای تحلیل مبحث آینده پژوهی که نگاه به آینده دارد از آزمون رگرسیون استفاده شد و در ادامه از تکنیک سناریونویسی برای درک آینده، بر اساس تحلیل روندهای گذشته و پیش‌بینی آینده مورد استفاده قرار گرفت.

جدول ۱. شاخص‌ها و مؤلفه‌های پژوهش

Table1: Research indicators and components

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	تعداد	کرونباخ	آلفای
اقتصادی	مشاغل زودبازده، توان مالی، استفاده از فناوری‌های جدید، صنایع دستی (قالی‌بافی، پارچه‌بافی)، وام‌های اعتباری کم‌بهره، دست‌فروشی، بازارانه نقدی، بازاریابی، بیمه، دسترسی به منابع، قدرت چانه‌زنی، کشاورزی متناسب با شرایط محیط	۱۲	۰/۸۳۳	
اجتماعی	امکانات آموزشی، امیدواری و آینده‌نگری، سطح تحصیلات، ماندگاری نیروهای باسواد، تجددگرایی و نوگرایی، فاصله روستا تا شهر، مراکز خدماتی ترویجی، امنیت جانی و مالی، بازگشت مهاجران، بهبودشان و منزلت، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی	۱۳	۰/۷۵۴	

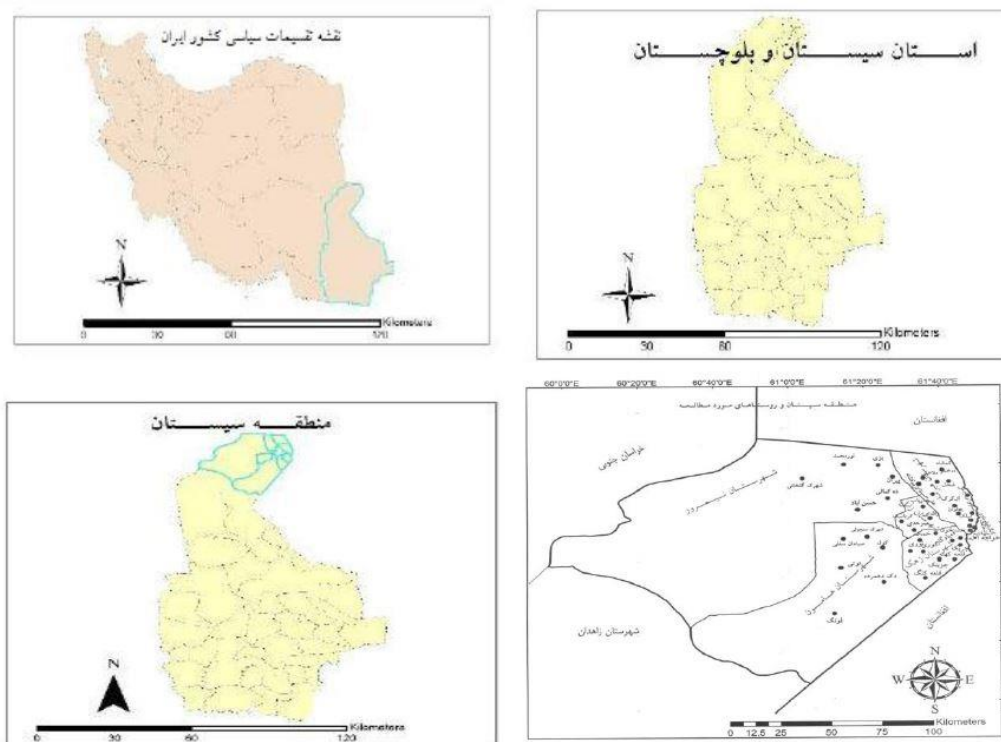
۱۷	۰/۸۹۸	<p>ارتقای سرمایه‌های انسانی (بهداشت و ...)، آسیب‌پذیری خانواده‌ها، کمیت و کیفیت تغذیه، تأثیر آموزه‌ها و مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، تأثیر نهادها در ایجاد انگیزه در روستاییان، متنوع شدن منابع درآمدی، مشارکت در امور مالی روستا، مشارکت در امور عمرانی روستا، مشارکت در امور آموزشی روستا، استفاده از نیروی کار زنان، آگاهی از ظرفیت شناختی (آگاهی و دانش)، کارگاه‌های آموزشی برای معرفی معیشت‌های نو و پایدار، حمایت نهادهای امدادی و حمایتی (کمیته امداد، بهزیستی و ...)، تأثیر استفاده از انرژی محلی (خورشید، باد و ...)، میزان مالکیت اراضی زراعی، سطح دسترسی به امکانات حمل‌ونقل، استفاده از ابزارآلات و ادوات نوین کشاورزی</p>
----	-------	--

Source: Authors, 2022

محدوده مورد مطالعه:

منطقه سیستان با مساحت ۱۵۳۶۷ کیلومترمربع در منتهی‌الیه مرز شرقی کشور بین ۳۰ درجه و ۱۸ دقیقه تا ۳۱ درجه و ۲۰ دقیقه عرض شمالی و ۶۱ درجه و ۱۰ دقیقه تا ۶۱ درجه و ۵۰ دقیقه طول شرقی جغرافیایی واقع شده است (Ebrahimi, 2016:28). از دیدگاه زمین‌شناسی دشت سیستان بازمانده دوره ترشیاری است که در دوره کوهزایی پاسادین به شکل چاله و در آغاز دوران چهارم آبرفت‌های رود هیرمند در آن انباشته و به صورت دشت سیستان یکنواخت درآمده است (Zomordian and Pourkermani, 1988:104). از این نظر انواع خاک‌های رسوبی دشت سیستان در سه طبقه رسوبات دلتایی، دریاچه‌ای و رودخانه‌ای هستند (Zaboli, 2011:114). آب و هوای دشت سیستان گرم و خشک بوده و پدیده غالب آن در فصول گرم بادهای ۱۲۰ روزه با گردوغبار شدید است. میانگین حرارت سالانه منطقه سیستان ۲۱/۷ درجه سانتی‌گراد است. بیشترین درجه حرارت ثبت شده سالانه سیستان در تیرماه، ۵۳ درجه سانتی‌گراد و کمترین درجه حرارت ثبت شده در دی ماه، ۱۲ سانتی‌گراد زیر صفر بوده است. رطوبت نسبی سالانه بین ۲۶ تا ۵۲ درصد بوده و میانگین بارندگی سالانه منطقه ۶۱ میلی‌متر و میزان تبخیر سالانه بیش از ۴۸۸۵ میلی‌متر است (Afshar, 2011:73). آب‌های سطحی منطقه شامل رودخانه سیستان (هیرمند)، دریاچه هامون (با وسعت ۴۸۰۰ کیلومترمربع) و گودال‌های چاه‌نیمه (با حجم آبی ۱۵۳۰ میلیون مترمکعب) است (Zia Tavana et al, 2010: 50). مراتع منطقه بالغ بر ۴۷۵ هزار هکتار است که حدود ۴/۶ درصد کل مراتع استان را شامل می‌گردد. تراکم پوشش گیاهی در شمال و مرکز سیستان بیشتر از سایر قسمت‌ها است (General Department of Nomadic Affairs of Sistan and Baluchestan Province, 2022). فعالیت عمده روستاییان در بخش‌های کشاورزی، باغداری، دامداری و صید و صیادی است. فعالیت اقتصادی روستاها به دلیل ناپایداری وضعیت آب در سیستان بسیار شکننده و ناپایدار است و حداقل حیات فعالیت‌های کشاورزی روستاها مدیون چاهک‌هایی است که با عمق کم، آب‌های زیرسطحی را جمع‌آوری می‌کنند. فعالیت دامداری نیز به دو شکل عشایری، روستایی وجود دارد (-). (Khosravi, 2008: 41). در مجموع جمعیت پنج شهرستان زابل، زهک، هیرمند، نیمروز و هامون (شکل ۲)، ۳۹۴۰۲۹ نفر است که ۵۰/۱۲ درصد مرد و ۴۹/۸۸ درصد زن هستند. بیشترین میزان جمعیتی منطقه در شهرستان زابل (۴۳ درصد) و کمترین میزان جمعیتی در شهرستان هامون (۱۰/۳۹ درصد) سکونت دارند. از مجموع جمعیت ساکن در کل سیستان ۴۱/۲۱ درصد در نواحی شهری و مابقی در نواحی روستایی زندگی می‌کنند. میزان باسوادی ۵۶/۱۵ درصد و از کل باسوادان منطقه،

۵۴ درصد مردان و ۴۶ درصد را زنان تشکیل می دهند (Sistan and Baluchestan Governorate, 2022). سابقه تاریخ مدنیت و یکجانشینی در سیستان به هزاره پنجم قبل از میلاد و حتی بر اساس بعضی برآوردهای باستان شناسی به هزاره هشتم قبل از میلاد می رسد. بر این اساس مهم ترین آثار تاریخی منطقه سیستان عبارت اند از: شهر سوخته، کوه خواجه، دهانه غلامان، زاهدان کهنه، آتشکده کرکوه، قلعه سام، ارگ سکوه و ده ها اثر باستانی دیگر که مربوط به دوره های مختلف که همگی شکوفایی تمدن و فرهنگ را در سال های بسیار دور اثبات می کند (Afshar, 1990: 1347). صنایع دستی سیستان عبارتند از: (۱) پارچه بافی، (۲) سیاه دوزی، (۳) خُمک دوزی، (۴) شال بافی، (۵) قالی بافی، (۶) حصیر بافی، (۷) گز بافی (۸) جواهر سازی است (Afshar, 1990: 469).

شکل ۲. نقشه موقعیت روستاهای مورد مطالعه

Figure2: Location map of the studied villages

Source: Sistan and Baluchestan governorate

یافته‌ها (تجزیه و تحلیل)

از کل جامعه نمونه (۳۲۱)، ۷۶/۹ درصد مردان و مابقی (۲۳/۱) زنان بودند. بیش از ۶۰ درصد پاسخگویان دارای میانگین سنی ۳۰ سال و مابقی بالای ۴۰ سال بوده‌اند. از مجموع پاسخگویان ۳/۷ درصد بی‌سواد، ۲۳/۷ درصد زیر دیپلم و مابقی مدرک بالای دیپلم داشته‌اند. ۴۵ درصد جامعه نمونه کشاورز و کارگر، ۱۹/۶ درصد بیکار و مابقی شغل آزاد و یا کارمند داشته‌اند.

سطح‌بندی توانمندی و شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی - اجتماعی روستاهای نمونه

در تحقیق حاضر برای سطح‌بندی میزان توانمندی روستا از گام کوتاه‌ترین فاصله مدل تاکسونومی استفاده گردید. این مدل یکی از روش‌های پرکاربرد در زمینه طبقه‌بندی و مقایسه سطح برخورداری مناطق و روستاها است (Kallantari, 2012:67). در این گام کمترین میزان فاصله هر سطر از ماتریس تعیین می‌شود. سپس میانگین هرکدام از فاصله‌گزینه‌ها و انحراف معیار آن‌ها به دست می‌آید. در این صورت d_r های بین حدبالا و حدپایین هماهنگ بوده و گزینه‌هایی که خارج از این محدوده تعیین شده، قرار بگیرند، باید حذف شوند (Ziari, 2004:137). این پژوهش از نمرات میانگین توانمندی هر روستا (جدول ۲) به‌عنوان کوتاه‌ترین فاصله (d_r) استفاده و بعد از گرفتن میانگین (۱/۵۹) و انحراف معیار (۰/۲۳۸)، داده‌ها در رابطه زیر با ضریب ۱ برای انحراف معیار گذاشته می‌شود.

جدول ۲. میانگین توانمندی‌های اقتصادی و اجتماعی روستاهای مورد مطالعه

Table2: average economic and social capabilities of the studied villages

نام روستا	میانگین	انحراف معیار	رتبه	نام روستا	میانگین	انحراف معیار	رتبه
جزینک	۲/۱۷	۰/۲۶۰	۲	شندل	۱/۵۹	۰/۲۳۳	۲۰
قلعه کهنه	۱/۷۵	۰/۲۴۸	۱۳	چکل	۱/۲۵	۰/۲۴۰	۳۸
قلعه کنگ	۱/۵۳	۰/۲۵۰	۲۴	پهلوان	۱/۶۳	۰/۲۳۵	۱۹
نوری	۱/۲۵	۰/۲۵۴	۳۷	میلک	۱/۷۹	۰/۲۴۲	۱۲
گوری	۲/۱۰	۰/۲۶۲	۴	سنجراتی	۱/۵۰	۰/۲۴۲	۲۷
خمک	۲/۰۸	۰/۲۵۳	۵	گمشاد	۱/۵۰	۰/۲۵۰	۲۷
خواجه احمد	۱/۸۱	۰/۲۴۴	۹	ملاعلی	۱/۲۹	۰/۲۵۹	۳۶
حسنخون	۱/۴۶	۰/۲۴۵	۳۲	کنگ امام دادی	۱/۵۰	۰/۲۵۹	۲۷
چریکه	۱/۴۲	۰/۲۴۸	۳۳	پیران	۱/۷۵	۰/۲۶۹	۱۳
ده یادگار	۱/۵۰	۰/۲۴۹	۲۷	ده کمالی	۱/۸۰	۰/۲۷۶	۱۰
زاله‌ای	۲/۱۳	۰/۲۵۳	۳	بزی علیا	۱/۹۶	۰/۲۸۰	۷
سرحدی	۱/۸۴	۰/۲۳۸	۸	نورمحمد	۲	۰/۲۵۱	۶
اریاب	۱/۵۹	۰/۲۳۸	۲۱	حسن آباد	۱/۳۶	۰/۱۷۳	۳۵
کرباسک	۲/۲۱	۰/۲۴۲	۱	شهرک گلخانی	۱/۵۸	۰/۱۸۵	۲۲
ده خمر	۱/۵۲	۰/۲۱۳	۲۵	سنچولی	۱/۶۸	۰/۱۹۰	۱۶

۳۸	۰/۱۵۸	۱/۲۵	صیادان سفلی	۱۸	۰/۲۱۷	۱/۶۶	کریم کشته
۴۰	۰/۱۶۸	۱/۱۵	لوتک	۱۶	۰/۲۲۱	۱/۶۷	علی حسینا
۲۷	۰/۰۷۵	۱/۵۰	دک دهمرده	۲۳	۰/۲۲۵	۱/۵۴	شغالک
۳۴	۰/۰۹۷	۱/۳۸	ده کول	۱۱	۰/۲۳۰	۱/۷۹	جهانتیغ

Source: Authors, 2022

در نتیجه روستاها بر اساس دو حد تعیین شده فرمول کوتاه‌ترین فاصله در سه گروه دارای توانمندی بالا، متوسط و پایین تقسیم شدند.

$$D = \bar{d} \pm 1 (sd)$$

$$D = 1/59 + 1(0/238) = 1/82$$

$$D = 1/59 - 1(0/238) = 1/35$$

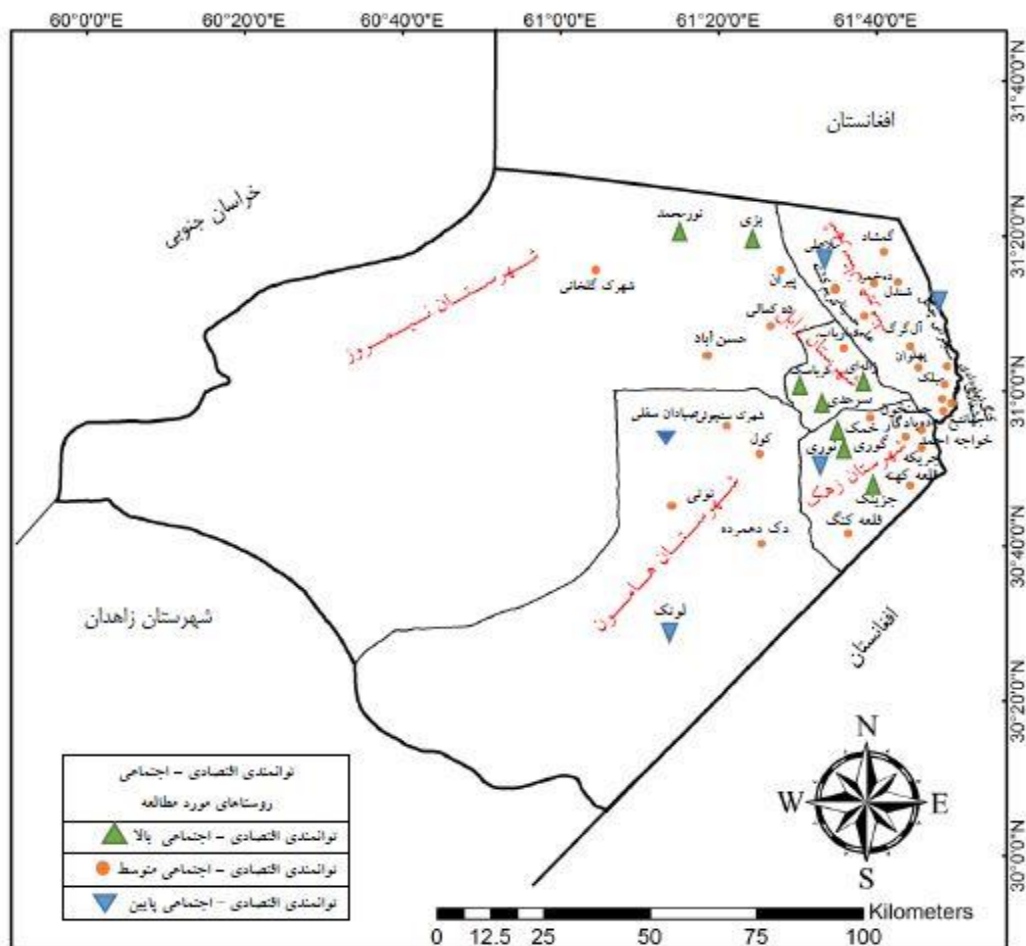
بدین ترتیب روستاهایی که نمره میانگین توانمندی آن‌ها بالاتر از ۱/۸۲ بود، در گروه روستاهای دارای توانمندی بالا، روستاهایی که نمره میانگین توانمندی آن‌ها بین ۱/۳۵ و ۱/۸۲ قرار داشت، روستاهای دارای توانمندی متوسط و روستاهایی که نمره میانگین توانمندی آن‌ها کمتر از ۱/۳۵ بود در گروه روستاهای توانمندی پایین قرار گرفتند (شکل ۳). بر این اساس از مجموع ۴۰ روستای نمونه، ۸ روستا در سطح توانمندی بالا، ۲۷ روستا در سطح متوسط و ۵ روستا در سطح پایین بودند (جدول ۳).

جدول ۳. سطح بندی روستاهای نمونه بر اساس روش کوتاه‌ترین فاصله در مدل تاکسونومی

Table3: Stratification of studied villages based on the shortest distance method in the taxonomy model

تعداد	روستا	شهرستان	سطوح
۳	خمک، جزینک، گوری	زهک	توانمندی بالا
۳	ژاله‌ای، سرحدی، کرباسک	زابل	
۲	نورمحمد، بزی علیا،	نیمروز	
۶	قلعه کنگ، حسنخون، ده یادگار، جریکه، خواجه احمد، قلعه کهنه	زهک	توانمندی متوسط
۱	اریاب	زابل	
۱۲	کنگ امام دادی، میلک، گمشاد، کریم کشته، شغالک، شندل، ده خمر، پهلوان، علی حسینا، آل گرگ، سنجرانی، جهانتیغ	هیرمند	
۴	حسن آباد، پیران، ده کمالی، شهرک گلخانی	نیمروز	
۴	شهرک سنجولی، ده کول، دک دهمرده، توتی	هامون	
۱	نوری	زهک	توانمندی پایین
۲	چکل، ملاعلی	هیرمند	
۲	صیادان سفلی، لوتک	هامون	
۴۰	جمع		

Source: Authors, 2022

شکل ۳. نقشه رتبه‌بندی سطح توانمندی اقتصادی - اجتماعی روستاهای مورد مطالعه
Figure3: Ranking map of the level of economic – social empowerment of the studied villages
 Source:Authors, 2022

بررسی شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی از نظر پاسخگویان نشان داد (جدول ۴)، شاخص‌های مشاغل زودبازده، صنایع دستی (قالی‌بافی، شال‌بافی، حصیربافی و...) و وام‌های اعتباری کم‌بهره با میانگین‌های ۳/۶۸، ۳/۵۵ و ۳/۳۹ به ترتیب رتبه‌های اول تا سوم در توانمندسازی اقتصادی روستاییان در تغییر معیشت حال و آینده را می‌توانند داشته باشند.

جدول ۴. فراوانی، میانگین وزنی، انحراف معیار شاخص های توانمندسازی اقتصادی

Table4: Frequency, weighted average, standard deviation of economic empowerment indicators

رتبه	انحراف معیار	میانگین	نمونه	فراوانی هر شاخص					شاخص های	
				خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		
۱	۱/۲۲	۳/۶۸	۱۰۰	۳۳/۶	۲۴/۹	۲۲/۴	۱۳/۷	۵/۳	درصد	مشاغل زودبازده
			۳۲۱	۱۰/۸	۸۰	۷۲	۴۴	۱۷	فراوانی	
۱۵	۱/۲۹	۲/۷۳	۱۰۰	۹/۷	۲۱/۸	۲۲/۴	۲۳/۷	۲۲/۴	درصد	توان مالی
			۳۲۱	۳۱	۷۰	۷۲	۷۶	۷۲	فراوانی	
۹	۱/۳۰	۳/۲۴	۱۰۰	۳۳/۶	۲۴/۹	۲۲/۴	۱۳/۷	۵/۳	درصد	فناوری های جدید
			۳۲۱	۱۰/۸	۸۰	۷۲	۴۴	۱۷	فراوانی	
۲	۱/۲۹	۳/۵۵	۱۰۰	۲۸/۷	۳۰/۲	۱۷/۸	۱۴	۹/۳	درصد	صنایع دستی
			۳۲۱	۹۲	۹۷	۵۷	۴۵	۳۰	فراوانی	
۳	۱/۲۷	۳/۳۹	۱۰۰	۲۳/۱	۲۸/۷	۲۱/۵	۱۷/۴	۹/۳	درصد	وام های اعتباری کم بهره
			۳۲۱	۷۴	۹۲	۶۹	۵۶	۳۰	فراوانی	
۱۱	۱/۲۴	۳/۱۷	۱۰۰	۱۸/۷	۲۰/۲	۳۰/۲	۲۰/۶	۱۰/۳	درصد	دست فروشی
			۳۲۱	۶۰	۶۵	۹۷	۶۶	۳۳	فراوانی	
۱۲	۱/۲۷	۳/۲۳	۱۰۰	۲۰/۶	۲۲/۱	۲۹	۱۶/۸	۱۱/۵	درصد	یارانه نقدی
			۳۲۱	۶۶	۷۱	۹۳	۵۴	۳۷	فراوانی	
۸	۱/۳۰	۳/۲۶	۱۰۰	۲۱/۲	۲۴/۳	۲۶/۵	۱۵	۱۳/۱	درصد	بازاریابی
			۳۲۱	۶۸	۷۸	۸۵	۴۸	۴۲	فراوانی	
۳	۱/۳۶	۳/۳۹	۱۰۰	۲۶/۲	۲۶/۸	۲۱/۸	۱۰/۶	۱۴/۶	درصد	بیمه
			۳۲۱	۸۴	۸۶	۷۰	۳۴	۴۷	فراوانی	
۶	۱/۲۶	۳/۳۴	۱۰۰	۲۰/۶	۲۹/۳	۲۵/۲	۱۳/۷	۱۱/۲	درصد	دسترسی به منابع
			۳۲۱	۶۶	۹۴	۸۱	۴۴	۳۶	فراوانی	

۴۲. فصلنامه علمی - پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی - سال پانزدهم، شماره یک، زمستان ۱۴۰۱

۱۲	۱/۲۹	۳/۱۳	۱۰۰	۱۶/۲	۲۶/۸	۲۵/۵	۱۶/۵	۱۵	درصد	قدرت چانه‌زنی
			۳۲۱	۵۲	۸۶	۸۲	۵۳	۴۸	فراوانی	
۷	۱/۲۶	۳/۲۸	۱۰۰	۲۰/۶	۲۵/۲	۲۶/۲	۱۷/۸	۱۰/۳	درصد	کشاورزی نو متناسب
			۳۲۱	۶۶	۸۱	۸۴	۵۷	۳۳	فراوانی	

Source: Authors, 2022

بررسی شاخص‌های توانمندسازی اجتماعی از نظر پاسخگویان (جدول ۵) نشان داد که شاخص‌های مشارکت اجتماعی، وجود مراکز خدماتی - ترویجی و امنیت جانی و مالی با میانگین‌های ۳/۶۴، ۳/۵۹ و ۳/۵۷ به ترتیب بیشترین رتبه‌ها در توانمندسازی اجتماعی روستاییان در تغییر معیشت حال و آینده را دارا هستند.

جدول ۵. فراوانی، میانگین وزنی، انحراف معیار شاخص‌های توانمندسازی اجتماعی

table5: Frequency, weighted average, standard deviation of social empowerment indicators

رتبه	انحراف معیار	بازگشت	فراوانی هر شاخص						شاخص‌های اجتماعی	
			میانگین	زیاد	کم	میانگین	زیاد	کم		
۱۰	۱/۳۳	۳/۳۵	۱۰۰	۲۵/۵	۲۱/۸	۲۷/۴	۱۲/۱	۱۳/۱	درصد	امکانات آموزشی
			۳۲۱	۸۲	۷۰	۸۸	۳۹	۴۲	فراوانی	
۱۲	۱/۲۹	۳/۲۴	۱۰۰	۲۰/۲	۲۴/۹	۲۵/۵	۱۷/۱	۱۲/۱	درصد	امیدواری و آینده‌نگری
			۳۲۱	۶۵	۸۰	۸۲	۵۵	۳۹	فراوانی	
۴	۱/۲۶	۳/۵۵	۱۰۰	۳۰/۲	۲۳/۷	۲۴/۳	۱۴/۳	۷/۵	درصد	سطح تحصیلات
			۳۲۱	۹۷	۷۶	۷۸	۴۶	۲۵	فراوانی	
۹	۱/۳۲	۳/۳۷	۱۰۰	۲۵/۲	۲۴/۶	۲۴/۶	۱۳/۱	۱۲/۵	درصد	ماندگاری نیروی باسواد
			۳۲۱	۸۱	۷۹	۷۹	۴۲	۴۰	فراوانی	
۱۳	۱/۱۸	۳/۲۲	۱۰۰	۱۳/۷	۳۲/۴	۲۶/۲	۱۷/۸	۱۰	درصد	تجددگرایی و نوگرایی
			۳۲۱	۴۴	۱۰۴	۸۴	۵۷	۳۲	فراوانی	
۸	۱/۲۹۵	۳/۴۰	۱۰۰	۲۳/۷	۲۹/۹	۱۹/۶	۱۶/۲	۱۰/۶	درصد	فاصله روستا تا شهر
			۳۲۱	۷۶	۹۶	۶۳	۵۲	۳۴	فراوانی	
۲	۱/۲۵	۳/۵۹	۱۰۰	۲۹	۳۰/۵	۱۸/۴	۱۴/۳	۷/۸	درصد	مراکز خدماتی - ترویجی
			۳۲۱	۹۳	۹۸	۵۹	۴۶	۲۵	فراوانی	
۳	۱/۳۰	۳/۵۷	۱۰۰	۳۲/۱	۲۴/۶	۲۰/۹	۱۳/۱	۹/۳	درصد	امنیت جانی و مالی
			۳۲۱	۱۳۰	۷۹	۶۷	۴۲	۳۰	فراوانی	
۱۴	۱/۲۸	۳/۱۵	۱۰۰	۱۸/۷	۲۱/۸	۲۷/۴	۱۹/۶	۱۲/۵	درصد	بازگشت مهاجران
			۳۲۱	۶۰	۷۰	۸۸	۶۳	۴۰	فراوانی	
۵	۱/۳۳	۳/۵۳	۱۰۰	۳۶/۶	۲۴/۹	۱۵	۱۴	۱۲/۵	درصد	بهبود شأن و منزلت
			۳۲۱	۱۰۸	۸۰	۴۸	۴۵	۴۰	فراوانی	
۱	۱/۲۶	۳/۶۴	۱۰۰	۳۲/۴	۲۷/۴	۱۹/۳	۱۳/۴	۷/۵	درصد	

			۳۲۱	۱۰۴	۸۸	۶۲	۴۳	۲۴	فراوانی	مشارکت اجتماعی
۷	۱/۲۰	۳/۴۶	۱۰۰	۲۱/۸	۳۲/۴	۲۴/۳	۱۳/۱	۸/۴	درصد	انسجام اجتماعی
			۳۲۱	۷۰	۱۰۴	۷۸	۴۲	۲۷	فراوانی	
۶	۱/۱۸	۳/۴۹	۱۰۰	۲۴/۳	۲۶/۵	۳۰/۲	۱۲/۱	۶/۹	درصد	اعتماد اجتماعی
			۳۲۱	۷۸	۸۵	۶۷	۳۹	۲۲	فراوانی	

Source: Authors, 2022

همچنین بررسی شاخص‌های تغییر الگوی معیشتی در جدول ۶ نشان می‌دهد، میزان مالکیت زمین کشاورزی، تأثیر آموزه‌ها و مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، استفاده از ادوات نوین کشاورزی و استفاده از انرژی‌های محلی (باد، خورشید) در تغییر الگوی معیشت روستاییان به ترتیب با میانگین‌های ۳/۶۸، ۳/۶۰، ۳/۵۵ و ۳/۵۳ به ترتیب رتبه‌های اول تا چهارم را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۶. فراوانی، میانگین وزنی و انحراف معیار شاخص‌های تغییر الگوی معیشت

Table6: Frequency, weighted average and standard deviation of indicators of livelihood pattern change

رتبه	معیار	میانگین	فراوانی هر شاخص					شاخص‌های معیشت		
			۱	۲	۳	۴	۵			
۲	۱/۲۱۹	۳/۶۰	۱۰۰	۲۷/۸	۳۰/۲	۲۱/۲	۱۲/۸	۷/۲	درصد	تأثیر آموزه‌ها و مهارت‌های فنی و حرفه‌ای
			۳۲۱	۸۹	۱۰۰	۶۸	۴۱	۲۳	فراوانی	
۱۰	۱/۲۳۹	۳/۴۴	۱۰۰	۲۲/۱	۳۳	۲۰/۹	۱۵	۹	درصد	تأثیر کمیت و کیفیت تغذیه در معیشت
			۳۲۱	۷۱	۱۰۶	۶۷	۴۸	۲۹	فراوانی	
۷	۱/۲۳۵	۳/۴۶	۱۰۰	۲۲/۱	۳۲/۴	۲۲/۷	۱۲/۸	۹/۳	درصد	تأثیر ارتقای سرمایه‌های انسانی
			۳۲۱	۷۱	۱۰۴	۷۳	۴۱	۳۰	فراوانی	
۱۸	۱/۲۲۱	۳/۲۷	۱۰۰	۱۶/۸	۳۰/۸	۲۵/۲	۱۶/۸	۱۰/۳	درصد	تأثیر نهادهای روستایی در تغییر معیشت
			۳۲۱	۵۴	۹۹	۸۱	۵۴	۳۳	فراوانی	
۱۳	۱/۳۳۶	۳/۳۸	۱۰۰	۲۴/۹	۲۷/۱	۲۱/۸	۱۳/۱	۱۳/۱	درصد	آسیب‌پذیری خانواده‌ها
			۳۲۱	۴۲	۸۷	۷۰	۴۲	۴۱	فراوانی	
۱۲	۱/۲۸۸	۳/۳۹	۱۰۰	۲۵/۲	۲۳/۷	۲۶/۸	۱۳/۷	۱۰/۶	درصد	حمایت نهادهای امدادی و حمایتی
			۳۲۱	۸۱	۷۶	۸۶	۴۴	۳۴	فراوانی	
۱۳	۱/۲۲۹	۳/۳۸	۱۰۰	۲۱/۲	۲۹/۶	۲۳/۷	۱۷/۱	۸/۴	درصد	تأثیر سطح زندگی در مشارکت مالی روستا
			۳۲۱	۶۸	۹۵	۷۶	۵۵	۲۷	فراوانی	
۱۶	۱/۲۵۸	۳/۳۲	۱۰۰	۱۶/۹	۲۹/۹	۲۵/۲	۱۳/۷	۱۱/۵	درصد	تأثیر سطح زندگی در مشارکت عمرانی روستا
			۳۲۱	۶۳	۹۶	۸۱	۴۴	۳۷	فراوانی	
۷	۱/۲۱۹	۳/۴۶	۱۰۰	۲۴/۳	۲۸	۲۳/۴	۱۷/۸	۶/۵	درصد	تأثیر سطح زندگی در مشارکت امور آموزشی روستا
			۳۲۱	۷۸	۹۰	۷۵	۵۷	۲۱	فراوانی	
۵	۱/۲۲۰	۳/۵۱	۱۰۰	۲۴	۳۱/۸	۲۴	۱۱/۵	۸/۷	درصد	

۴۴. فصلنامه علمی - پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی - سال پانزدهم، شماره یک، زمستان ۱۴۰۱

			۳۲۱	۷۷	۱۰۲	۷۷	۳۷	۲۸	فراوانی	آگاهی از ظرفیت شناختی خود
			۱۰۰	۲۴/۶	۲۹/۹	۲۲/۱	۱۴/۳	۹	درصد	
۶	۱/۲۵۵	۳/۴۷	۳۲۱	۷۹	۹۶	۷۱	۴۶	۲۹	فراوانی	متنوع کردن منابع درآمدی روستاییان
			۱۰۰	۲۳/۴	۲۹	۲۵/۲	۱۳/۷	۷/۸	درصد	
۹	۱/۲۳۱	۳/۴۵	۳۲۱	۷۵	۹۳	۸۱	۴۴	۲۸	فراوانی	راه‌اندازی کارگاه‌های آموزشی
			۱۰۰	۲۹	۲۹	۱۷/۸	۱۴/۳	۱۰	درصد	
۴	۱/۳۱۱	۳/۵۳	۳۲۱	۹۳	۹۳	۵۷	۴۶	۳۲	فراوانی	تأثیر استفاده از انرژی‌های محلی (باد، خورشید)
			۱۰۰	۲۴/۹	۲۶/۸	۲۳/۴	۱۴/۳	۱۰/۶	درصد	
۱۱	۱/۲۹۱	۳/۴۱	۳۲۱	۸۰	۸۶	۵۷	۴۶	۳۴	فراوانی	استفاده از نیروی کار خانواده
			۱۰۰	۲۴/۳	۳۰/۲	۲۹	۹	۷/۵	درصد	
۳	۱/۱۶۹	۳/۵۵	۳۲۱	۷۸	۹۷	۹۳	۲۹	۲۴	فراوانی	استفاده از ابزارآلات و ادوات نوین کشاورزی
			۱۰۰	۳۱/۲	۳۰/۸	۱۷/۴	۱۲/۸	۸/۱	درصد	
۱	۱/۲۶۹	۳/۶۸	۳۲۱	۱۰۰	۹۹	۵۶	۳۹	۲۷	فراوانی	میزان مالکیت زمین کشاورزی
			۱۰۰	۳۱/۲	۳۱/۴	۲۱/۲	۱۶/۲	۱۴/۶	درصد	
۱۵	۱/۴۴۲	۳/۳۷	۳۲۱	۱۰۰	۶۸	۵۲	۵۴	۴۷	فراوانی	تأثیر امکانات حمل‌ونقل عمومی

Source:Authors, 2022

با توجه به نتایج جدول ۷، بررسی همبستگی متغیرهای تحقیق نشان می‌دهد که توانمندسازی اقتصادی روستاییان با میزان (Sig) $0/000$ و سطح $0/352$ ، همبستگی معناداری در تغییر الگوی معیشت روستاییان دارد.

جدول ۷. ضریب همبستگی اسپیرمن بین توانمندسازی اقتصادی و تغییر الگوی معیشت

Table7: Spearman's correlation coefficient between economic empowerment and livelihood pattern change

توانمندسازی اقتصادی	
Spearman's rho correlation coefficient = $0/352$	
تغییر الگوی معیشت	Sig (2- tailed) = $0/000$
N = ۳۲۱	

Source:Authors, 2022

در همین رابطه جهت بررسی میزان تأثیر شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی بر متغیر تغییر الگوی معیشت به صورت برازش مدل رگرسیون هم‌زمان مورد تحلیل قرار گرفت (جدول ۸).

جدول ۸. همبستگی بین متغیرهای توانمندسازی اقتصادی و تغییر الگوی معیشت

Table8: Correlation between variables of economic empowerment and livelihood pattern change

آینده پژوهی توانمندسازی اقتصادی-اجتماعی روستاییان در تغییر الگوی معیشت (مطالعه موردی: ... ۴۵)

همبستگی بین متغیرها				
ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	انحراف معیار	دوربین واتسون
۰/۳۰۲	۰/۵۵۱	۰/۵۴۳	۰/۹۰۷	۱/۶۱۳

Source: Authors, 2022

با توجه به نتایج جدول ۸، همبستگی بین متغیر مستقل و وابسته برابر ۰/۳۰۲ و ضریب تعیین ۰/۵۵۱ به دست آمد و این مقدار نشان می‌دهد که ۵۵ درصد تغییرات توانمندسازی اقتصادی روستاییان در تغییر الگوی معیشت آن‌ها مؤثر است. ضریب تعیین تعدیل شده در این آزمون برابر با ۵۴ درصد است که می‌توان گفت با ارتقای یک واحد استراتژی توانمندسازی اقتصادی ۰/۳۰۲ تغییر الگوی معیشت ارتقاء پیدا خواهد کرد. از آنجایی که مقدار آماره دوربین واتسون در فاصله استاندارد ۱/۵ تا ۲/۵ قرار دارد، لذا استقلال باقیمانده‌ها حفظ و مدل از کفایت لازم برخوردار می‌گردد. همچنین نتایج جدول ۹ نشان می‌دهد، سطح معناداری محاسبه شده برابر با ۰/۰۰۰ بوده و نشان از معنادار بودن رگرسیون در سطح ۰/۹۵ دارد.

جدول ۹. ضرایب رگرسیون استراتژی توانمندسازی اقتصادی روستاییان

Table9: Regression coefficients of rural economic empowerment strategy

مدل	تغییر استاندارد		T	Sing
	B	Std.Error		
۱				
مقدار ثابت	۱/۲۷۸	۰/۱۱۲	-	۱۱/۴۱۱
توانمندسازی اقتصادی	۰/۳۰۲	۰/۰۷۰	۰/۳۵۲	۴/۳۲۶

متغیر وابسته: تغییر الگوی معیشت

Source: Authors, 2022

معادله رگرسیون را می‌توان با استفاده از ستون ضرایب استاندارد نشده به شرح زیر محاسبه کرد:

توانمندسازی اقتصادی (۰/۳۰۲) + ۱/۲۷۸ - تغییر الگوی معیشت

نتایج آزمون اسپیرمن (جدول ۱۰) برای همبستگی بین دو متغیر نشان می‌دهد بین توانمندسازی اجتماعی و تغییر الگوی معیشت روستاییان همبستگی معناداری وجود دارد، اما به دلیل پایین بودن ضریب همبستگی (۰/۱۱۲) میزان ارتباط بین دو متغیر ضعیف است.

جدول ۱۰. همبستگی اسپیرمن بین توانمندسازی اجتماعی و تغییر الگوی معیشت

Table10: Spearman's correlation coefficient between social empowerment and livelihood pattern change

	توانمندسازی اجتماعی
	Spearman's rho correlation coefficient=۰/۱۱۲
تغییر الگوی معیشت	Sig (2- tailed)=۰/۰۴۴
	N= ۳۲۱

Source:Authors, 2022

همچنین برای بررسی میزان تأثیر شاخص‌های توانمندسازی اجتماعی بر متغیر تغییر الگوی معیشت به صورت برازش مدل رگرسیون هم‌زمان مورد تحلیل قرار گرفت (جدول ۱۱).

جدول ۱۱. همبستگی بین متغیرهای توانمندسازی اجتماعی و تغییر الگوی معیشت

Table11: Correlation between variables of social empowerment and livelihood pattern change

همبستگی بین متغیرها				
دوربین واتسون	انحراف معیار	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۱/۶۶۸	۰/۹۲۸	۰/۰۱۰	۰/۰۳۱	۰/۱۱۲

Source:Authors, 2022

با توجه به نتایج جدول ۱۱، همبستگی بین دو متغیر مستقل (شاخص‌های اجتماعی) و متغیر وابسته (تغییر الگوی معیشت) برابر ۰/۱۱۲ و ضریب تعیین ۰/۰۳۱ به دست آمده (ارتباط مثبت ولی ضعیف) و این مقدار نشان می‌دهد که ۱۱ درصد تغییرات توانمندسازی اجتماعی روستاییان در تغییر الگوی معیشت آن‌ها مؤثر است. ضریب تعیین تعدیل شده آزمون برابر با ۳ درصد است که می‌توان گفت با ارتقای یک واحد استراتژی توانمندسازی اجتماعی ۰/۱۱۲ تغییر الگوی معیشت ارتقاء پیدا خواهد کرد. مقدار آماره دوربین واتسون در فاصله استاندارد ۱/۵ تا ۲/۵ قرار دارد لذا استقلال باقیمانده‌ها حفظ

آینده پژوهی توانمندسازی اقتصادی-اجتماعی روستاییان در تغییر الگوی معیشت (مطالعه موردی: ... ۴۷)

و مدل از کفایت لازم برخوردار است. همچنین نتایج جدول ۱۲ نشان می‌دهد، سطح معناداری محاسبه شده برابر با ۰/۰۰۰ بوده و نشان از معنادار بودن رگرسیون در سطح ۰/۹۵ دارد.

جدول ۱۲. ضرایب رگرسیون استراتژی توانمندسازی اجتماعی روستاییان

Table12: Regression coefficients of social empowerment strategy of villagers

مدل	ضرایب غیر استاندارد		ضرایب استاندارد شده	T	Sing
	B	Std.Error	Beta		
۱					
مقدار ثابت	۱/۵۰۷	۰/۱۱۳	-	۱۳/۳۱۸	۰/۰۰
توانمندسازی اجتماعی	۰/۱۲۷	۰/۰۶۳	۰/۱۱۲	۲/۰۲۱	۰/۰۰

متغیر وابسته: تغییر الگوی معیشت

Source: Authors, 2022

معادله رگرسیون با استفاده از ستون ضرایب استاندارد نشده به شرح زیر محاسبه شده است:

توانمندسازی اجتماعی $(۰/۱۲۷) + (۱/۵۰۷) =$ تغییر الگوی معیشت

دستاوردهای پژوهش و نتیجه گیری

الگوهای معیشت روستایی در مناطق مختلف جغرافیایی برآیند نیروهای طبیعی و انسانی است که در طول هزاران سال شکل گرفته است و عدم ثبات پدیده‌های جغرافیایی، گهگاه این الگوها را دچار تغییر نموده است. آنچه در این الگوهای معیشتی روستایی برجسته و نمایان است، سرعت کم آن‌ها نسبت به سایر تحولات روستایی است. در واقع عمده‌ی روستاها از برابری تحولات تکنولوژیکی و خدماتی برخوردار نیستند که با گذشت زمان در مقایسه با سایر تحولات سکونتگاه‌های انسانی، آثار متفاوت آنها بیشتر آشکار گردد. بعضی از اندیشمندان عقیده دارند که این الگوهای معیشتی برگرفته شده از سازگاری انسان با محیط است و به نوعی برخاسته از تجربیات و دانش بومی مردمانی است که قرن‌ها با شناخت محیط پیرامون خود آنها را ایجاد کرده‌اند. ولی با حرکت روستاییان از خودکفایی به خوداتکایی، افزایش جمعیت مناطق روستایی، افزایش سطح توقعات روستاییان، پیروی از سبک‌های جدید زندگی، تحولات تکنولوژیکی و ناسازگارهای طبیعی مجبور به تغییر الگوهای معیشتی شده‌است. بنابراین با بهره‌گیری از پدیده‌های طبیعی و انسانی موجود در روستاها و رویکردهای آینده‌پژوهی (اکتشافی و هنجاری) در فضاها و روستایی به بینشی فراتر از زمان حال نیاز است تا با استفاده از این جهت-گیری‌ها در برنامه‌ریزی‌های روستایی برای تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌های راهبردی و تاکتیکی در توانمندسازی روستاییان اقدام شود. تحقیق حاضر با هدف آینده‌پژوهی توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی در تغییر الگوی معیشت

روستاهای سیستان، پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که شاخص‌هایی همچون مشاغل زودبازده و کوچک، صنایع دستی، وام‌های اعتباری کم‌بهره می‌توانند در توانمندسازی اقتصادی روستاییان سیستان و همچنین شاخص‌های مشارکت اجتماعی، وجود مراکز خدماتی ترویجی و امنیت جانی و مالی در توانمندسازی اجتماعی روستاییان سیستان در تغییر الگوی معیشت روستاییان مؤثر باشد؛ به طوری که خروجی آزمون رگرسیون برای متغیرهای مستقل اقتصادی و اجتماعی در تغییر الگوی معیشت نشان از ارتباط معنادار این متغیرها دارد. شدت همبستگی در شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی (۰/۳۵۲) بیشتر از شاخص‌های توانمندسازی اجتماعی (۰/۱۱۲) است. یافته‌های تحقیق حاضر با نتایج پژوهش‌های بذرافشان و همکاران (۱۳۹۶)، رومیانی و همکاران (۱۳۹۶)، محمدی و همکاران (۱۳۹۶)، دربان‌آستانه و همکاران (۱۳۹۷)، سینا و همکاران (۱۳۹۸)، گل‌محمدی و سعیدی (۱۳۹۹)، طالشی و همکاران (۱۴۰۰)، مالاپیت و همکاران (۲۰۲۰)، گوتو (۲۰۲۰)، قوش و غسال (۲۰۲۰) و تووشیتوگوز باتدلگر و مانلاباتور زاگدبازار (۲۰۲۲) همسویی دارد که با ایجاد فرآیندها و زیرساخت‌ها در روستاها، موجب افزایش انواع توانمندی‌ها به خصوص توانمندی اقتصادی و اجتماعی می‌شود و نقش مستقیم و تاثیرگذاری در تغییر الگوی معیشت روستاییان دارد.

در پایان آنچه حائز اهمیت است، آن است که مطالعه حاضر به دنبال شناسایی پتانسل‌های بالفعل و بالقوه برای توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی روستاییان سیستان برای تغییر الگوی معیشت است. بنابراین در این راستا سناریوها و راهکارهای زیر مطرح می‌گردد:

دستاورد و سناریوی اول: با توجه به رویکردهای ژئواکونومیکی و استراتژیکی حساس منطقه سیستان حمایت، نظارت و سرمایه‌گذاری دولت در روستاها یک نیاز مبرم است و پرداخت هر نوع هزینه‌ی مثل حق‌مرزی، حق‌ماندگاری در روستا، بسته‌های حمایتی و ایجاد منطقه آزاد تجاری سیستان روش بادوامی برای توانمندسازی روستاییان در تغییر الگوی معیشت نیست. زیرا کمک‌های مالی دولت باید در جهتی باشد که باعث توسعه زیربنایی، توانمندسازی و افزایش قدرت مالی روستاییان شود. ایجاد منطقه آزاد تجاری در منطقه باعث افزایش سرسام‌آور هزینه‌های زندگی و عدم تغییر در درآمد روستاییان خواهد شد. با سرمایه‌گذاری پایدار دولتی و خصوصی در روستاها و نظارت همیشگی دولت، باعث توانمندسازی اقتصادی روستاییان می‌شود و این امر سبب ایجاد پویایی فعالیت‌های اقتصادی غیر زراعی از قبیل پرورش طیور، دام، نوغان‌داری، زنبورداری، شترداری و صنایع دستی و ... در روستاها می‌گردد. پس در روستاهای منطقه سیستان می‌توان با حذف رقابت‌های منفی ژئواکونومیکی، فرصت‌های برابر و متناسب با پتانسیل موجود، الگوی معیشت منطقه را تغییر داد.

دستاورد و سناریوی دوم: با توجه به هژمونی‌های (خودبرتری‌بینی) بوروکراتیک رایج در روستاهای منطقه سیستان، پایین بودن سطح امکانات آموزشی، عدم وجود دهیاران متخصص در روستاها و نبود تعاونی‌های روستایی، عدم مشارکت روستاییان در فرایند تدوین و اجرایی برنامه‌ریزی‌های توسعه روستا، باعث خواهد شد که تمامی برنامه‌های توسعه توسط نهادهای برنامه‌ریز خارج از روستا و به نوعی وارداتی اجرا گردد. از میان پیشران‌های اجتماعی، مشارکت علمی - عملی را

می توان به عنوان سازوکاری برای توانمندسازی اجتماعی در روستاها عنوان کرد تا با حضور متخصصان و مروجان مربوطه با ویژگی های انگیزش گر، آموزش گر، تحول گر و جامعه نگر نتایج حاصله از پژوهش های تخصصی را گردآوری، تطبیق، تلفیق و جامعیت بخشید و باعث شناخت ریشه های مشکلات و معضلات موجود در روستاها شود. این خود به خود سبب افزایش توان ذهنی، قدرت تصمیم گیری و چانه زنی روستاییان برای بازسازی، نوسازی، بهسازی، خودگردانی و در نهایت تغییر الگوی معیشت می شود.

راهکارها:

با توجه به نتایج حاصله از مدل و یافته های تحقیق آینده پژوهی توانمندسازی اقتصادی - اجتماعی روستاییان سیستان در تغییر الگوی معیشت راهکارهای زیر ارائه می گردد.

- ✓ برنامه ریزی جایگزینی منابع آب داخلی برای کشاورزی پایداری روستاها در مواقع بحرانی خشکی رود هیرمند (با دخالت هیدرولوژیکی کشور افغانستان)
- ✓ برنامه ریزی تغییر الگوی کشاورزی مرسوم سیستان با تاکید بر محصولات جدید کم آب بر و سوددهی بالا
- ✓ ظرفیت شناختی روستاییان سیستان برای شناخت بهتر توانایی های خود در راستای تغییر الگوی معیشت
- ✓ حمایت از معیشت روستاییان با فعال نمودن بازارچه های مرزی و افزایش درآمدهای مرزی
- ✓ برنامه ریزی برای جذب سرمایه های مازاد روستاییان با هدف جلوگیری از خروج سرمایه های روستاییان
- ✓ توانمندسازی روستاییان با ایجاد شعب ادارات حمایتی، امدادی و فنی و حرفه ای در دهستان های سیستان
- ✓ برنامه ریزی تغییر الگوی معیشت روستاییان سیستان از زراعت و دامداری به فعالیت های بخش خدمات
- ✓ حمایت از معیشت پایدار خانوارهای روستایی با ایجاد و احیای کارگاه های صنایع دستی و مشاغل خانگی و کوچک و زودبازده
- ✓ حمایت دولت از تولیدات روستاییان برای بازاریابی محصولات در بازارهای داخل و خارج از استان

سپاسگزاری:

این مقاله مستخرج از پایان نامه محمد ملاحاهی با عنوان آینده پژوهی توانمندسازی روستاییان در تغییر الگوی معیشت (مطالعه موردی: روستاهای منطقه سیستان) در گروه جغرافیای دانشگاه زابل به راهنمایی دکتر محمودرضا میرلطفی تهیه گردیده است.

منابع فارسی:

- افشار، ایرج. (۱۳۶۹). سیستان نامه، جلد اول، تهران، نشر مرغ امین.
- افشار، ایرج. (۱۳۶۹). سیستان نامه، جلد دوم، تهران، نشر مرغ امین.
- افشار، ایرج. (۱۳۹۰). سیستان و بلوچستان نامه، تهران، انتشارات کتابدار.
- ابراهیمی، مریم. (۱۳۹۵). تحولات سیاسی و اجتماعی سیستان و بلوچستان در سالهای ۱۳۲۰-۱۳۲۰، چاپ سوم، تهران، انتشارات بخارا.
- احمدی کروی، حسن. (۱۳۹۳). جغرافیا طبیعی تاریخی سیستان، چاپ اول، تهران، انتشارات مازیار.
- اداره کل امور عشایری استان سیستان و بلوچستان. (۱۴۰۰).
- استاندار سیستان و بلوچستان. (۱۴۰۰).
- بذرافشان، جواد؛ طولابی نژاد، مهرشاد و حملی، نجمه. (۱۳۹۷). بررسی عوامل و محرک‌های تغییر الگوی معیشت روستاهای مناطق مرزی (مطالعه موردی: روستای منان، شهرستان سرباز)، مجله تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۸، (۴۹)، ۱۵۰-۱۲۷.
- پورمحمدی، محمدرضا؛ حسین‌زاده دلیر، کریم؛ قربانی، رسول و زالی، نادر. (۱۳۸۹). مهندسی مجدد فرآیند برنامه‌ریزی با تأکید بر کارکرد آینده‌نگری، فصلنامه جغرافیا و توسعه، ۵۸-۳۷.
- جوان، جعفر، علوی‌زاده، امیرمحمد و کرمانی، مهدی. (۱۳۹۰). نقش تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی مطالعه موردی: شهرستان سمیرم، فصلنامه انجمن جغرافیایی ایران، سال نهم، (۲۹)، ۴۳-۱۷.
- حیدرپور، بهادر، دانیالی، تهمینه و استعلاجی، علیرضا. (۱۳۹۹). بررسی و تبیین وضعیت روستاهای اسلامشهر از نظر چالش‌های توسعه روستایی، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، (۳)، ۱۲۹-۱۴۸.
- خسروی، محمود. (۱۳۸۷). تاثیرات محیطی اندر کنش‌های رودخانه هیرمند با بادهای ۱۲۰ روزه سیستان، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، (۹۱)، ۴۸-۱۹.
- دربان‌آستانه، علیرضا، مطیعی‌لنگرودی، سیدحسن و قاسمی، فرزانه. (۱۳۹۷). شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر معیشت پایدار کشاورزان مطالعه موردی: شهرستان شازند، فصلنامه تحقیقات روستایی، ۹، (۲)، ۳۲۴-۳۲۷.

آینده پژوهی توانمندسازی اقتصادی - اجتماعی روستاییان در تغییر الگوی معیشت (مطالعه موردی: ... ۵۱)

رضوی، سیدحسین. (۱۳۷۷). فقر پیشرفت و توسعه: مفاهیم، رویکردها و شاخص‌ها، جداول، تهران، انتشارات جهاد سازندگی.

رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا و بدری، سیدحسین. (۱۳۹۱). بنیان‌های نظری الگوی توسعه روستای نمونه، تهران، انتشارات نورعلم.

زابلی، زهرا. (۱۳۹۰). تحلیل الگوی پدافند غیرعامل در مناطق روستایی محمدآباد سیستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا، دانشگاه زابل.

زالی، نادر. (۱۳۹۲). آینده‌راهبردی در برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای، تهران، مرکز تحقیقات مطالعات راهبردی.

زاهدی‌مازندرانی، محمدجواد. (۱۳۸۹). توانمندسازی، دایره‌المعارف سازمان‌دهی‌اری‌ها و شهرداری‌ها، تهران، وزارت کشور.

زمردیان، محمدجعفر و پورکرمانی، محسن. (۱۳۶۷). ژئومورفولوژی استان سیستان و بلوچستان، شهرستان زابل، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، (۹)، ۱۰۴.

زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۸۳). اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، یزد، انتشارات دانشگاه یزد.

شعبان، لیلا. (۱۳۹۲). پژوهشی در حوزه آینده‌پژوهی، مجله علوم اجتماعی، آذرماه، (۶۹)، ۶۴-۶۷.

ضیاءتوانا، محمدحسن؛ رحمانی‌فضلی، عبدالرضا؛ گنجی، محمدحسن و اصغری‌لفمجان، صادق. (۱۳۸۹). بررسی تطبیقی اثرات کاهش آب هیرمند بر فعالیت‌های کشاورزی در روستاهای سیستان، پژوهش جغرافیای انسانی، (۷۱)، ۶۵-۴۹.

طالشی، مصطفی، شاطریان، محسن و گنجی‌پور، محمود. (۱۳۹۰). نقش دولت در توانمندسازی جوامع روستایی، مطالعه موردی: بخش کاشان در مرکز ایران، مجله علمی اکتشافات جغرافیایی مناطق کویری، سال نهم، (۲).

عناستانی، علی‌اکبر و سیفی، حسن. (۱۳۹۰). جایگاه کشت دوم در اقتصاد روستاها مطالعه موردی: روستای دشت‌سر آمل، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، (۴)، ۱۱۳-۱۲۶.

عناستانی، علی‌اکبر، شایان، حمید، خسروبیگی، حمید و تقیلو، علی‌اکبر. (۱۳۹۰). نقش ویژگی‌های فضایی-فضایی مشارکت در توانمندسازی اقتصادی روستاها مطالعه موردی: شهرستان ایجرود بالا- شهرستان ایجرود، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال اول، (۴)، ۱-۱۳.

کلانتری، خلیل. (۱۳۹۱). مدل‌های کمی در برنامه‌ریزی (منطقه‌ای، شهری و روستایی)، چاپ دوم، تهران، انتشارات فرهنگ صبا.

گلزاده، ملیحه و سعیدی، هادی. (۱۳۹۹). واکاوی اثرات گردشگری بر بهبود معیشت سکونتگاه‌های روستایی با تاکید بر گردشگری ورزشی مطالعه موردی: سکونتگاه‌های محور نی- برده رش در شهرستان مریوان، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۲، (۳)، ۵۷۴-۵۵۴.

لطفی، حیدر، مرادی‌پور، سیاوش و هنردوست، مهدی. (۱۳۹۶). نقش واحدهای ژئوپلیتیک استانی در طراحی مدل اقتصاد شبکه‌ای در ایران مطالعه موردی: استان لرستان، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال نهم، (۳)، ۱۹۵-۱۷۳.

لطفی، حیدر، یزدان‌پناه‌درو، کیومرث، پزشکی، مهدی و کرمی، زین‌العابدین. (۱۳۹۷). آمایش فضایی-جغرافیایی مکان‌یابی شهر مطلوب برای انتقال پایتخت مطالعه موردی: مولفه‌های جغرافیایی طبیعی و نظام مطلوب برنامه‌ریزی شهری، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال دهم، (۳)، ۲۲۱-۲۴۸.

محمدی‌یگانه، بهروز و ولایی، محمد. (۱۳۹۳). تنوع بخشی به اقتصاد روستاها برای تحقق توسعه پایدار مطالعه موردی: مرحمت آباد شمال شهرستان میاندوآب، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، (۲)، ۷۰-۵۴.

محمدی، سعدی، مرادی، اسکند و رشیدی، زبیده. (۱۳۹۶). اثرات گردشگری بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی از دیدگاه جامعه میزبان مطالعه موردی: بخش اورامان شهر سروآباد، فصلنامه جغرافیا، ۱۵، (۵۲)، ۱۲۱-۱۳۶.

ملکی‌فر، عقیل. (۱۳۸۶). الفبای آینده‌پژوهی، مجله بسیج‌شناسی، زمستان ۱۰، ۳۴.

میرزایی، حسین، غفاری، غلامرضا و کریمی، علیرضا. (۱۳۸۹). توانمندسازی، صنعتی شدن و عوامل زمینه‌ساز آن مطالعه موردی: مناطق روستایی شهرستان قروه، فصلنامه مطالعات روستایی، (۴)، ۹۹-۱۲۸.

ناظمی، امیر. (۱۳۸۵). آینده‌نگاری منطقه‌ای به مشابه آمایش سرزمین، همایش آینده‌پژوهی، فناوری و چشم‌انداز توسعه، تهران، دانشگاه امیرکبیر.

References

- Afshar, A. (1990). *Sistannameh, Volume 1, Tehran: Morghe Amin Publishing. (In persian)*
- Afshar, A. (1990). *Sistannameh, Volume 2, Tehran: Morghe Amin Publishing. (In persian)*
- Afshar, A. (2011). *Sistan and Baluchestan Nameh, Tehran: ketabdar Publishing. (In persian)*
- AhmadiKaruiq, H. (2014). *Historical Natural Geography of Sistan, first edition, Tehran: Maziar Publications. (In persian)*
- Anabestani, A.A., & Seyfi, H. (2011). *The place of second crops in the economy of rural areas (Case study: Dasht-e-Sar Amol village), Journal of Geography and Environmental Planning, (4), 113 -126. (In persian)*
- Anabestani, A.A., Shayan, H., Khosro Beigi, H., & Taghiloo, A.A. (2011). *The Role of Spatial-Spatial Characteristics of Participation in Rural Economic Empowerment (Case Study: Ijrud Bala County - Ijrud County), Regional Planning Quarterly, First Year, (4), 1-13. (In persian)*
- Bazrafshan, J., Toulabi Nejad, & M., Hamli, N. (2018). *Investigating the factors and stimuli for changing the livelihood pattern of villages in border areas (Case study: Minan village, Sarbaz city), Journal of Applied Research in Geographical Sciences, 18, (49), 127-150. (In persian)*
- Berkes, F., & Ross, H. (2013). *Community resilience: toward an integrated approach. Society & Natural Resources, 26, (1), 5-20.*
- Cahn, M. (2002). *The business of living: Rural micro-enterprise and sustainable livelihoods (Unpublished doctoral dissertation). Massey University, Palmerstone North, New Zealand.*
- Chambers, R. (2005). *Ideas for Development, Earth Scan Publication, London, Sterling VA.*
- Darban Astana, A., Matiei Langroudi, S.H., & Ghasemi, F. (2018). *Identification and analysis of factors affecting the sustainable livelihood of farmers (Case study: Shazand city), Quarterly Journal of Rural Research, 9, (2), 324-327. (In persian)*
- Ebrahimi, M. (2016). *Political and social developments of Sistan and Baluchistan in the years 1320-3220, 3rd edition, Tehran: Bukhara Publications. (In persian)*
- Evans, E.N. (2010). *Liberation theology, Empowerment theory and social work work practice with the oppressed international, social, 234 – 245.*
- Fleming, A.R., Ysasi, N.A., Harly, D.A., & Bishop, M. L. (2018). *Resilience and Strengths of Rural Communities. In Disability and Vocational Rehabilitation in Rural Setting, Springer, Cham, 117-136.*
- General Department of Nomadic Affairs of Sistan and Baluchestan Province. (2020). (<http://sb-nomads.ir>). (In persian)
- Georgian, M.B. (2010). *Assessing the Impact of Empowerment on Employee Performance, Management Quarterly, (17), 38 - 48.*
- Ghosh, M., & Ghosal, S. (2020). *Determinants of household livelihood vulnerabilities to climate change in the himalayan foothills of West Bengal, India, International Journal of Disaster Risk Reduction.*
- Golzadeh, M., & Saeedi, H. (2020). *Analysis of the effects of tourism on improving the livelihood of rural settlements with emphasis on sports tourism (case study: settlements of Ney-Bardeh Rash axis in Marivan city), Quarterly Journal of New Attitudes in Human Geography, 12, (3), 554-574. (In persian)*
- Gutu Olana, W. (2020). *Impacts of land leases in Oromia, Ethiopia: Changes in access to livelihood resources for local people, Land Use Policy, 97.*

- Haidarpour, B., Daniyali, T., & Astelaghi, A. (2020). Examining and explaining the situation of the villages of Islamshahr in terms of the challenges of rural development, *Quarterly Journal of New Attitudes in Human Geography*, 148-129. (In Persian)
- Javan, J., Alavizadeh, S.A.M., & Kermani, M.(2011). The Role of Diversification of Economic Activities in Sustainable Rural Development Case Study: Semirom County, *Quarterly Journal of the Geographical Association of Iran*, Year 9, (29), 17 - 43. (In persian)
- Kallantari, K.(2012) . *Quantitative Models in Planning (Regional, Urban and Rural)*, Second Edition, Tehran, Culture Saba Publishing. (In persian)
- Khosravi, M. (2008). Environmental effects of Hirmand River's actions with 120-day winds of Sistan, *Geographical Research Quarterly*, (91), 19-48. (In persian)
- Lotfi, H., Moradipour, S., & Honardoost, M. (2017). The role of provincial geopolitical units in designing a network economy model in Iran (Case study of Lorestan province), *Quarterly Journal of New Attitudes in Human Geography*, 9, (3), 195-173. (In persian)
- Lotfi, H., Yazdan Panahroo, K., Pezeshki, M., & Karami, Z.(2018). Spatial-geographical arrangement of optimal city location for capital transfer: a case study of natural geographical components and optimal urban planning system, *Quarterly Journal of New Attitudes in Human Geography*, 10, (3) , 221-248. (In persian)
- Malapit,H., Ragasaa,C., Martinezb,E., Rubinc,D., Seymoura,G., & Quisumbing, A.(2020).Empowerment in agricultural value chains: Mixed methods evidence from the Philippines, *Journal of Rural Studies*, 76, 240-253.
- Malekifar, A .(2007). *Alphabet of Future Research*, *Mobilization Journal*, 10,(34). (In persian)
- Mirzai, H., Ghafari, G., & Karimi, A. (2010). Empowerment, industrialization and its underlying factors (Case study: rural areas of Qorveh city), *Quarterly Journal of Rural Studies*, (4),99-128. (In persian)
- MohammadiYeganeh, B.,& valai, M. (2014). Diversification of Rural Economy for Realization of Sustainable Development (Case Study: Merhamatabad North of Miandoab County), *Quarterly Journal of Space Economics and Rural Development*, Third Year, (2), 54-70. (In persian)
- Mohammadi, S., Mordai, A., & Rashidi, Z.(2017). The effects of tourism on the sustainable livelihood of rural households, from the perspective of the host community of a case study: Oraman section Sarvabad city, *Geography Quarterly*, 15, (52), 121-136. (In persian)
- Mullins, L.(1999). *management and organizational behavior*, London, prentice hall.
- Nazemi, A . (2006) . *Regional foresight similar to land use, conference on future studies, technology and development prospects*,Tehran: Amirkabir University. (In persian)
- Pelikan , U. (2015). *Strategy Development: Futurology and Scenario*, Translators, Vahid Khashihi, Maziar Maleki, Tehran: Adina Publications.
- PourMohammadi, M.R., Hosseinzadeh Delir, K., & Ghorbani, R., Zali, N. (2010). *Planning Process Reengineering with Emphasis on Foresight Function*, *Geography and Development Quarterly*, 37-58. (In persian)
- Razavi, H. (1999). *Poverty of Progress and Development: Concepts, Approaches and Indicators*, Volume 1, Tehran: Jihad Sazandegi Publications. (In persian)
- RuknuddinAftakhari,A.R.,& Badri, S. H. (2012). *Theoretical foundations of model village development model*, Tehran: Noor Alam Publications. (In persian)

- Romiani, A., Ssojasi Qedari, H.A., Shayan, H., & Sanai Moghaddam, S. (2017). Needs of villagers for achieving sustainable livelihood (Case study: Sarfaryab section - Charam city), *Journal of Rural Research and planning*, 6, (20), 203-185.
- Shaban, L. (2013). A research in the field of future research, *Journal of Social Sciences, Azar*, (69), 64-67. (In persian)
- Sinaa, D., Yan Chang Richards. A., Wilkinson. S., & Potangaroa. R. (2019) .What does the future hold for relocated communities post-disaster? Factors affecting livelihood resilience, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 34, 173-183.
- Sistan and Baluchestan Governorate. (2022). (In persian)
- Thomas, R.J. (2008) . Opportunities to reduce the vulnerability of dry land farmers in Central and West Asia and North Africa to climate change, *Agricultural Ecosystems and Environment*, 126, (2), 36-45.
- Talshi, M., Shatrian. M., & Ganjipur. M., G.(2021). The role of the government in empowering rural communities, case study: Kashan district in central Iran, *Scientific journal of geographical explorations of desert areas*, ninth year, (2). (In persian)
- Tuvshintugs, B., & Manlaibaatar, Z. (2022). Does mining improve rural livelihood?: Evidence from Mongolia, (78).
- Twiss, B. (1992). forecasting for technologist and engineer, apractical guide for better diction, peter peregrinus , London: united kingdom.
- Watton, D. A., & Cameron, K . (2004) . Empowerment of staff and empowerment. Content: Badruddin Oraee Yazdani. Second edition, Karaj: Institute for Research and Management Training.
- Wedingtone , C . (2003). Livelihood Outcome of Migration for Poor People Development Research Center on Migration, Globalization and Poverty, Working Papers T1.
- Zaboli, Z. (2011). Analysis of passive defense model in rural areas of Mohammadabad Sistan, Master Thesis, Department of Geography, Zabol University, 214 .(In persian)
- Zahedi Mazandarani, M.J. (2010). Empowerment, Encyclopedia of the Organization of Rural and Municipalities, First Edition, Tehran: Ministry of Interior. (In persian)
- Zali, N. (2013). Strategic Future in Regional Planning and Development, Tehran: Strategic Studies Research Center. (In persian)
- Zia Tawana, M. H., Rahmani Fazli, A.r., & Asghari Lafmajani, S. (2010). A comparative study of the effects of Helmand water reduction on agricultural activities in the villages of Sistan, *Human Geography Research*, (71), 49-65. (In persian)
- Ziari, K. (2004). *Regional Planning Principles and Methods* , Yazd: Yazd University Press. (In persian)
- Zomordian, M.J., & Pourkermani, M. (1988) . Geomorphology of Sistan and Baluchestan province Zabol city, *Geographical Research Quarterly*, (9), 104. (In persian)

Futurology of Socio-Economic Empowerment of Villagers in Changing the Livelihood Model (Case Study: Villages in Sistan Area)

Mahmoudreza Mirlotfi*

Associate Professor, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities,
University of Zabol, Zabol, Iran.

Mohammad Molashahi

M.A, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, University of Zabol , Zabol,
Iran.

Abstract

Introduction

Empowering means encouraging people to participate more in decisions that affect their activities, that is, providing space for individuals so that they can create good ideas and turn them into action (Evans,2010:234245) . So, with these intellectual and cultural revolutions in the village, the purpose of Futurology is to: first, address the present, is what shapes the future; secondly, thinking about the future plays the role of recognizing the situation, that is, helping people Detect yourself in the present and know where they are now. Thirdly, the results of Futurology allow individuals to measure their current demands with future demands. (Shaban,2013:69).

Materials and methods

The present research is applied in a descriptive-analytical manner in terms of its nature and method. Information about the background of the research and the subject matter were prepared through documentary and library studies and inferential findings were made field by using questionnaires, interviews and visits. The statistical population of the study consisted of all rural households in Sistan region using aspermmman tests and simultaneous regression in SPSS software to answer the research question. Also, GIS software was used to study the Futurology of scenario analysis and spatial analysis and drawing maps.

Results and Discussion

35% of respondents from villagers in Hirmand city, 15% of villagers in Hamoon city, 25% of villagers in Zahak city, 10% of villagers in Zabol city and 15% of villagers in Nimroz city; 76.9% of respondents were men and 23.1% Women have formed. Therefore, the villages of Karbask, Jazink and Jalali with average of 2.19, 1.94 and 1.88 have got first to third rank of socio-economic potentials Among economic indicators, early-stage occupations, handicrafts and low-interest credit loans with averages of 3.68, 3.55 and 3.39, respectively, are ranked first to third in economic empowerment of villagers in their livelihoods. Among the social indicators, social participation, existence of service centers - extension and financial and financial security with averages of 3.64, 3.9 and 3.7, respectively, with first to third rank in social empowerment of villagers in changing their livelihoods Are effective. Economic empowerment of villagers has a significant effect on changing the livelihood pattern of villagers. Correlation between independent variable and dependent variable is equal to 302/0 and the coefficient of determination is 551%, and this value shows that 55% of the

changes of economic empowerment of villagers are effective in changing their livelihood pattern. And social empowerment of villagers also have a significant effect on changing the livelihood pattern of villagers. The correlation between the independent variable and the dependent variable is equal to 112 and the coefficient of determination is 0.031 and this figure shows that 11% of the social empowerment changes of the villagers is effective in changing their livelihood pattern.

Conclusion

Economic empowerment of villagers has a significant effect on changing the livelihood pattern of villagers. The promotion of a unit of economic empowerment strategy will improve the standard deviation of the standard deviation of the standard deviation of the standard deviation of the livelihood model, thus having a positive relationship. Social empowerment of the villagers also has a significant effect on changing the livelihood pattern of villagers. And promotion of a unit of social empowerment strategy will be enhanced by a standard deviation of standard deviation of livelihoods.

Acknowledgements:

This article is extracted from, Mohammad Molashahi's dissertation entitled Futurology of Socio-Economic Empowerment of Villagers in Changing the Livelihood Model (Case Study: Villages in Sistan Area) in the geography department of Zabol University under the guidance of Dr. Mahmoudreza Mirlotfi.

Keywords Futurology, Economic-Social Empowerment, Livelihood Pattern, Villages of Sistan

* (Corresponding Author) mmirlotfi@uoz.ac.ir